

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

MOPHATO 12

SETSWANA PUO YA GAE (HL)

PAMPIRI YA BOBEDI (P2)

NGWANAITSEELE 2014

MADUO: 80

NAKO: 2½ diura

Pampiri e, e na le ditsebe di le 21.

DITAELO

1. Buisa tsebe e ka kelotlhoko pele o ka simolola go araba dipotso.
2. O se ka wa leka go buisa pampiri yotlhe. Lebelela lenaneo la diteng mo tsebeng ya bone, mme o tshwae dipalo tsa dipotso tse di boditsweng mo dikwalong tse o di buisitseng monongwaga. Morago ga moo, buisa dipotso tse, mme o tlhophe dipotso tse o batlang go di araba.

3. Pampiri e, e na le DIKAROLO di le THARO:

KAROLO YA A: Poko (30)
 KAROLO YA B: Padi (25)
 KAROLO YA C: Terama (25)

4. Araba DIPOTSO di le TLHANO: Di le THARO mo KAROLONG YA A, e le NNGWE mo KAROLONG YA B le e le NNGWE mo KAROLONG YA C ka mokgwa o o latelang:

KAROLO YA A: POKO
 MABOKO A A TLHAOTSWENG – Araba dipotso di le PEDI.
 LEBOKO LE LE SA TLHAOLWANG. Batlhatlhojwa botlhe ba tshwanetse go araba potso e.

KAROLO YA B: PADI
 Araba potso e le NNGWE.

KAROLO YA C: TERAMA
 Araba potso e le NNGWE.

5. TLHOPHO YA DIKARABO MO KAROLONG YA B (PADI) LE MO KAROLONG YA C (TERAMA):

Araba FELA dipotso tsa padi le terama tse o di ithutileng.
 Araba potso e le NNGWE ya TLHAMO le e le NNGWE ya DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE. Fa o araba potso ya tlhamo mo KAROLONG ya B, o tshwanetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG ya C. Fa o arabile dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG ya B, o tshwanetse go araba potso ya tlhamo mo KAROLONG ya C.
 Dirisa lenaneonetefatso go go thusa.

6. BOLEELE JWA DIKARABO

Dikarabo tsa dipotso tsa tlhamo tsa poko di tshwanetse go nna mafoko a a ka nnang 250–300.

Dikarabo tsa dipotso tsa tlhamo tsa padi le terama di tshwanetse go nna mafoko a a ka nnang 400–450.

Boleele jwa dikarabo tsa dipotso tse dikhutshwane bo laolwe ke maduo a a neetsweng. Dikarabo tsa batlhatlhojwa di totobale mme di nne maleba.

7. Ela tlhoko ditaelo kwa tshimologong ya karolo e NNGWE le e NNGWE.
8. Nomora dikarabo tsa gago ka nepagalo go ya ka thulaganyo ya dipalo tse di dirisitsweng mo pampiring ya dipotso.
9. Simolola karolo NNGWE le NNGWE mo tsebeng e NTŠHWA.
10. Kwala ka mokwalo o o phepa e bile o bonala.
11. Tiriso ya nako e e tshitshinngwang.

KAROLO YA A: Metsotso e le masomeamane (40)

KAROLO YA B: Metsotso e le masomeamatlhanotlhano (55)

KAROLO YA C: Metsotso e le masomeamatlhanotlhano (55)

LENANEO LA DITENG

Tsebe e, e go naya tshedimose tsebo le tlhopho ya dipotso tse o batlang go di araba kwa ntle ga go buisa pampiri yotlhe.

KAROLO YA A: POKO			
Poko e e tlaotsweng: Araba dipotso dingwe le dingwe di le PEDI.			
PALO YA POTSO	POTSO	MADUO	TSEBE
1. Loso	Potso ya tlhamo	10	6
KGOTSA			
2. Mahutsana a modiri	Dipotso tse dikhutshwane	10	7
KGOTSA			
3. Mojammogo-mmolaya-motho	Dipotso tse dikhutshwane	10	8
KGOTSA			
4. Metsi-masetlha	Dipotso tse dikhutshwane	10	9
LE			
Poko e e sa tlaolwang: Batlhatlhojwa botlhe ba araba potso e.			
5. <i>Nthute tsela tsa 'go</i>	Dipotso tse dikhutshwane	10	10
KAROLO YA B: PADI			
Araba potso e le NNGWE.			
6. <i>Leba Seipone</i>	Potso ya tlhamo	25	11
KGOTSA			
7. <i>Leba Seipone</i>	Dipotso tse dikhutshwane	25	11
KGOTSA			
8. <i>Omphile Umphi Modise</i>	Potso ya tlhamo	25	13
KGOTSA			
9. <i>Omphile Umphi Modise</i>	Dipotso tse dikhutshwane	25	13
KGOTSA			
10. <i>Masego</i>	Potso ya tlhamo	25	15
KGOTSA			
11. <i>Masego</i>	Potso e khutshwane	25	15
KAROLO YA C: TERAMA			
Araba potso e le NNGWE.			
12. <i>Matsapa di a tsaya kae?</i>	Potso ya tlhamo	25	17
KGOTSA			
13. <i>Matsapa di a tsaya kae?</i>	Dipotso tse dikhutshwane	25	17
KGOTSA			
14. <i>Ga se Lorato</i>	Potso ya tlhamo	25	20
KGOTSA			
15. <i>Ga se Lorato</i>	Dipotso tse dikhutshwane	25	20

ELA TLHOKO: Mo DIKAROLONG tsa B le C, araba potso ya tlhamo e le NNGWE le potso e le NNGWE ya dipotso tse dikhutshwane.

LENANEONETEFATSO

Lebelela lenaneonetefatso le, go netefatsa fa o arabile palo ya dipotso e e tlhokegang.

KAROLO	PALO YA DIPOTSO	PALO YA DIPOTSO TSE DI ARABIWANG	TSHWAYA
A: Poko (Poko e e tshaotsweng)	1–4	2	
A: Poko (Poko e e sa tshaolwang)	5	1	
B: Padi (Tlhamo kgotsa dipotso tse dikhutshwane)	6–11	1	
C: Terama (Tlhamo kgotsa dipotso tse dikhutshwane)	12–15	1	

ELA TLHOKO: Mo DIKAROLONG tsa B le C, netefatsa gore o arabile potso e le NNGWE ya tlhamo le e le NNGWE ya dipotso tse dikhutshwane.

KAROLO YA A: POKO**Maboko a Setswana – MK Mothoagae**

Dipotso di tlaa bodiwa go tswa mo mabokong MANGWE A LE MANE a a tlaotsweng le go tswa go le le lengwe le le sa tlaolwang. Batlhatlhojwa ba tshwanetse go araba dipotso DINGWE LE DINGWE DI LE PEDI go tswa mo mabokong a a tlaotsweng le e le NNGWE go tswa go le le sa tlaolwang. Dipotso tsa maboko a a tlaotsweng di tlaa tlhagelela pele, mme go latele tsa leboko le le sa tlaolwang.

ELA TLHOKO: Araba potso e le NNGWE ya maboko a a sa tlaolwang.

Araba dipotso di le PEDI go tswa mo go di le nne tse di boditsweng.

POTSO 1 (TLHAMO)

Buisa leboko le le latelang, morago o kwale tlhamo e mo go yona o thagisang ka moo mmoki a senolang bosula ba loso ka gona. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 250–300.

LOSO – MD Mothoagae

- 1 Loso kana ga se tlala tlhola malata,
- 2 Ke leroborobo le robekelang dilo go tswana,
- 3 Ga le tlhole ke segajaja semolelo majagotlhe,
- 4 Kgabo e fisang go šwe go sale molora,
- 5 Go tlhokwe le mosidinyana o montsho go bonwa.

- 6 Ke kopane le ngwana a putsaputsa dikeledi,
- 7 Di mo farafere matlho a sa bone, pelo e hibitse,
- 8 Manyaapelo 'fatlhegong sa gagwe a sa gake;
- 9 A na loso o setlhogo jang go ipoa kgatsu,
- 10 O mpone bosielala maloba, gompiono ke khutsana.

- 11 Loso o tshutlheledi e se nang botshabelo,
- 12 Ka kodukgolo o bitsa o ratang le o ganang,
- 13 Kana ga o bitse o ganang sephatlolapelo,
- 14 Maano a batlhalefing a tšhwa jaaka metsi a sebataolo,
- 15 O tlhokise monna go laela mogatse le bana.

- 16 Ka makoko le setlhogo o kgaoganya diyathoteng,
- 17 O kgaoganya mowa le nama 'tshelo bo fele,
- 18 O gabuduke 'pelo tsa barati ka tšhaka e bogale,
- 19 'Pelo di gamukele botlhoko di gelele kgodu e khibidu,
- 20 O fetile jaaka setsokotsane wena phiri e ntsho.

- 21 Loso tsamaela koo nna ga ke go rate o bosula
- 22 O bosula o sa jewe o ka re o legapu le tsene phefo,
- 23 O botlhoko o galaka jaaka santlhoko,
- 24 O tlhokafatsa 'tshelo jwa batshedi botlhokotlhoko,
- 25 O phatlole pelo tsa batshedi go sale botlhoko.

[10]

POTSO 2 (DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE)**Maboko a Setswana – MK Mothoagae**

Buisa nopollo e e latelang, mme o arabe dipotso.

MAHUTSANA A MODIRI – NCD Mogotsi

- 1 Modiri a golega letsatsi le eme,
 2 A latlhela dikgomo thiteng a gaketse,
 3 A ngwangwalala le tema a sa itshoge tlala,
 4 Mme ba ba kutlwelobotlhoko ba mo naya diatla,
 5 A di latlhela motlhong pula e etile,
 6 Seme a se latlhetse legetleng ka bokete
 7 Mme a di tsamaya thoko mala a lela,
 8 A tlamile borokgwe ka tele le motantanyane.
 9 Lekote la re, tsebe, tsebe, tsebe,
 10 Tse di mebitlwa ditlhogong di ntse di itshokile.
 11 A ya le tsone, monnamogolo, a sa fele pelo.
 12 Tlhabolola, tlhaba, se tlhabe thata!
 13 Mogomotsi wa ditšhaba le diphologolo
 14 O le lehufa re ka bo re sule,
 15 Mme ra bolawa ke tlala peo re e botegile;
 16 Ga re seto, ga re tala, ga bo ga re fiii!
 17 Sefako sa hupela tedu pelong,
 18 Mme matsapa a modiri a fetoga lefela
 19 Sa fola dijalo mo go botlhoko
 20 Mme tshimo ya sala ka dikutwana.
 21 A goga dinao motsofe, ka bokete,
 22 Keledi e rothela sakeng la bo-selelo;
 23 Letshwamina-a-matshaba-mosi a okomela,
 24 Mme ga nna maragaraga sefatlhegong sa modiri.

- 2.1 Mmoki o kaya eng ka mola 3 wa leboko? (2)
- 2.2 Naya sekapuo se se dirisitsweng mo go mola 5 le mosola wa sona. (2)
- 2.3 Naya ponagalo ya poko e e tlhagelelang mo go mola 12 le mosola wa yona. (2)
- 2.4 Maikutlo a mmoki ke afe mo lebokong le? (2)
- 2.5 Ke thuto efe e o e ungwang go tswa mo lebokong le? (2)

[10]

POTSO 3 (DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE)**Maboko a Setswana – MK Mothoagae**

Buisa nopollo e e latelang, mme o arabe dipotso.

MOJAMMOGO-MMOLAYA-MOTHO – CLS Thobega

- 1 Ke iphorile ka tsamaya le Sebonego
- 2 Morwa Kgaratho, re ntshana se inong,
- 3 Motho ga a itsewe e se naga!
- 4 E re o bona tshukudu o ikanye setlhare!
- 5 Ga goroga morwadia Lotlhanyang,
- 6 A re tsena ka legare le Sebonego,
- 7 'Kgarebe la maila-go-lejwa-meno-sepipiri.
- 8 Tlhogo ntlha jaaka mmamasiloanoka.
- 9 Ke ne ke ipalela dikgang – dikgolo,
- 10 Morwarre a tla go ntseela dikgang,
- 11 Matsapa a ntsena mading mmeleng,
- 12 A nkoka tirong le lelapeng motshegare,
- 13 Dipuleng, diphefong le bosigo;
- 14 Meno-masweu a bolaya a tshega,
- 15 Ka baya gotlhe tsaleng madi le ntlo,
- 16 A nthekisa dithukuthing jaaka nama.

- 17 Naare selo se motho ke phologolo?
- 18 Ke ne ke namile setulong ntlo ya bulega.
- 19 Mophato wa banna wa nkeleka motshegare.
- 20 Wa re madi ga a ba tene botshelong.
- 21 Ka nna mosetlha, ka tlhoka molomo.
- 22 Ke utlwile ke setse ke kaname;
- 23 Ke tonne marago godimo, tlhogo tlase.
- 24 Ka bona mooki tlhogong ya me,
- 25 Matlho magolo a nyenyefetse ke matsadi
- 26 Koko ya nkisa lelapeng la gale-gale.
- 27 Meletlo ke re ke ye ya gantsi.
- 28 Tlwaelo ya go kgwa ga ke a itsalanya nayo.
- 29 Tseleng ke e kgwa letlametlo le nonne.
- 30 Le le lentsho e kete nonyane ya Ping.

- 3.1 Naya ponagalo ya poko e e tlhagelelang mo go mola 7 le mosola wa yona. (2)
- 3.2 Mmoki o kaya eng ka mela 22–23 ya leboko? (2)
- 3.3 Maikaelelo a mmoki a go dirisa diane tse di nang le bokao jo bo tsamaelang mo lebokong le ke afe? (2)
- 3.4 Naya sekapuo se se dirisitsweng mo go mola 30 le mosola wa sona. (2)
- 3.5 Ke thuto efe e o e ungwang go tswa mo lebokong le? (2)

[10]

POTSO 4 (DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE)***Maboko a Setswana – MK Mothoagae***

Buisa nopollo e e latelang, mme o arabe dipotso.

METSI-MASETLHA – EB Masoabi

1	Ke metsi-masetlha setsimpa boko,
2	O dubisa banna thankga maibing,
3	Ba ja mmamodikwadikwane mananeng,
4	Ba rwale mabogo tlhogong go umakwa,
5	Masetla-dibete a tiro tsa bojalwa.
6	Ruri o setlhogo o sa bolaya motho!
7	O gopisa bagale ka mpa ya sebetse,
8	O ba tlogela ba le pududu dikhaing,
9	Wena o sala o phophoma dinkgong,
10	O boe o ba amoge seriti,
11	Ba sale ba sasanka mananeng.
12	Balatedi ba gago ba dule bomphe-ke-gôre,
13	Matlho a bona a ditoto a totomologile,
14	Melomo ke dibete diphafaneng,
15	Godimo ga moo, o botlha ka tatso le lonko,
16	Mme o pakwa go feta kgotlaomone.
17	Ka ntlha ya gago merafe e latlhegetswe ke dikgosi,
18	O busa metse boemong jwa magosi,
19	O garaswantse kagiso makgotleng,
20	Go setse fela selelo le khuranyo ya meno.

- 4.1 Naya ponagalo ya poko e e tlhagelelang mo go mola 1 le mosola wa yona. (2)
- 4.2 Naya sekapuo se se dirisitsweng mo go mola 6 le mosola wa sona. (2)
- 4.3 Tlhalosa gore mmoki o kaya eng ka mela 15 le 16. (2)
- 4.4 Maikutlo a mmoki ke afe ka bojalwa? (2)
- 4.5 Ke thuto efe e o e ungwang go tswa mo lebokong le? (2)

[10]

POKO E E SA TLHAOLWANG

Potso e le NNGWE ya dipotso tse dikhutshwane e boditswe mo lebokong le le lengwe le le sa tlhaolwang. Potso e, e arabiwa ke batlhatlhojwa botlhe.

POTSO 5 (DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE)

Buisa nopolo e e latelang, mme o arabe dipotso.

NTHUTE TSELA TSA 'GO – MC Kgasi

- 1 Tlhaloganyo ya me e bokoa,
- 2 Ga e lemoge ditaolo tsa 'go.
- 3 Matlho a me a a sirega,
- 4 A letobo go buisa dithuto.
- 5 Ke paletswe ke go go baka,
- 6 Mong wa me nthute tsela tsa 'go.
- 7 Leleme la me le a lotlhanya,
- 8 Le kgakalagakala le kagiso.
- 9 Dinao tsa me di taboga,
- 10 Go rojwa ke dikgatampi tsa baba.
- 11 Segakolodi sa me ke sa lesilo,
- 12 Ao tlhe! Nthute ditsela tsa 'go.
- 13 Boitumelo jwa me ga se boitumelo,
- 14 Katlego ya me ga se katlego.
- 15 Lehumo la me ga se lehumo.
- 16 Botlhale jwa me ga se botlhale.
- 17 Kitso ya me ga se kitso.
- 18 Tsholofelo ya me ga se tsholofelo.
- 19 Mphatlholole, 'fifi le tlaa apoga.
- 20 Mpule tlhaloganyo ke tlale temogo,
- 21 Nkgalemele ke itse go akanya.
- 22 Ke tsamaye nao ke tlale nonofo.
- 23 Fa ke leofa, akofa go nkgalemela,
- 24 Morena tlhe! Nthute tsela tsa 'go.

- 5.1 Naya sekapuo se se dirisitsweng mo mola 7 le mosola wa sona. (2)
- 5.2 Mmoki o kaya eng ka mela 9–10 ya leboko le? (2)
- 5.3 Naya ponagalo ya poko e e dirisitsweng mo temaneng ya boraro yotlhe le mosola wa yona. (2)
- 5.4 Maikutlo a mmoki ke afe ka leboko le? (2)
- 5.5 Ke thuto efe e o e ungwang go tswa mo lebokong le? (2)

[10]**PALOGOTLHE YA KAROLO YA A:****30**

KAROLO YA B: PADI

Ditshwaelo ka kakaretso:

- Go boditswe potso ya TLHAMO le DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE go tswa mo pading e o e tlhaoletsweng monongwaga.
- Batlhatlhojwa ba tshwanetse go araba potso e le NNGWE go tswa mo pading e ba e ithutileng.
- Fa motlhatlhojwa a itlhophetse go araba potso ya tlhamo mo KAROLONG YA B, o tshwanetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG YA C.
- Fa motlhatlhojwa a itlhophetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG YA B, o tshwanetse go araba potso ya tlhamo mo KAROLONG YA C.

Araba potso e le NNGWE go tswa mo pading e o e buisitseng.

POTSO 6: *LEBA SEIPONE* – Kabelo Kgatea

O lebile moanelwamogolo wa padi, *Leba Seipone*, tlhagisa dikgwetlho le tshotlo e e neng e tliwa ke go tlhaola ka mmala le popego. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450.

[25]**KGOTSA****POTSO 7: *LEBA SEIPONE* – Kabelo Kgatea**

Buisa nopollo e e latelang, mme o arabe dipotso.

Motswagauteng a raologa jaaka moloi a ntse a tshwaregile. A tsamaya-tsamaya a botsa, a dumedisa mongwe le mongwe yo a kopanang le ena. Mosadimogolo ljelele o ne a mo ratile jalo. A makala thata fa a bona go se ope yo o amogelang madume a gagwe. A ipolelela fa batho ba Gauteng ba se na botho.

E rile a ntse a ile, a bona monna wa mmala wa phori a na le mosadi yo o tshwanang le ena, ba rekisa maungo le merogo. A fitlha a ema fa go bona.

'Dumelang bonkgonne.'

Batho ba gagwe ba nnela go šadikanya matlho a mahibidu. A lemoga fa ba sa itse Setswana. A leka ka Sejakonyana.

'*Goeiemôre.*'

Batho ba gagwe ba tsigama jaaka bojalwa bo belaela momela kgotsa magwaana a batla morudiso. Moeka a ntsha lesome la diranta a supa monna yo montshontsho ka lona. A tsaya apole le panana. Monna a mmusetsa diranta tse robedi. Mosadi wa teng a mo neela metsi ka moteme gore a tlhatswe apole.

'Ke a leboga.'

Ba buela gongwe ba re, '*Siyabonga.*'

E rile a ntse a ile, a kopana le basimane ba babedi.

Mosimane yo mongwe a mo dumedisa ka Sezulu fa yo mongwe a mo dumedisa ka Sesotho.

'Dumelang mathaka.' A rialo a tshegatshega le bona. Mosimane wa Mosotho a gogela kepesenyana mo matlhong. A botsa moeka gore a ga a batle ditlhako tsa sesolo.

'Ke bokae ditlhako tsa gago monna?'

Mosimane a mmontsha seatla sa tshwene.

'Diranta tse tlhano.'

Ba omaoma ka ditlhogo le go mo tshepisa fa ba ka mo fa le borokgwe jwa ponto. Yo mongwe a bua fa a dira mo lebenkeleng, jaanong Mapotokisi a teng a sa mo duele sentle.

Motswagauteng a re madinyana a bofelo goso mo go bone, yo mogolo a tsena ka ona mo lebenkeleng morago ga gore moeka a supe ditlhako le hempe mo letlhabaphefong. Yo mmotlana a sala le ena kwa ntle. E rile morago ga metsotso e ka nna masomeamabedi, a raya Motswagauteng a re, 'Ke sa ya go tlhola gore mothaka yole o diilwe ke eng, o sale fa ke a boa.

Mosimane wa kwa magaeng a sala a atlhame gona foo. A makadiwa ke go bona beng ba lebenkele ba tswala, le mororo a ise a bone mathaka ale a tswa. A botsa ka Sejakonyana gore ga ba ise ba bone mosimane yo o dirang le bona. Ba tlhalosa fa go se mosimane wa sepe yo o dirang le bona.

Motswagauteng a leta gona foo go fitlha ba boa ba tla go bula gape. Fa a tsena mo teng, a fitlhela go na le mojako o mongwe ka kwa morago. A lemoga fa a apeetse mo phefong. Tlhogo ya gagwe ya itotlela tsi!

- 7.1 Ke eng gape se mosadimogolo ljelele a se rutileng Motswagauteng kwa ntle ga go dumedisa? (2)
- 7.2 Go dumedisa mongwe le mongwe ga ga Motswagauteng go senola semelo sefe sa gagwe? (2)
- 7.3 Ka dintlha di le THATARO tlhalosa tiragalo e e tlhodileng go ya ga ga Motswagauteng kwa bookelong gammogo le go ngweega ga gagwe. (6)
- 7.4 Seabe sa ga Mosala ke sefe mo tswelatsong ya ditiragalo tsa padi e? (2)
- 7.5 Kabo o nnile le thotloetso efe mo go Motswagauteng go tswelatsa morero wa padi e? (2)
- 7.6 Go sa itse letsatsi la botsalo la ga Motswagauteng go ka amanngwa le tiragalo efe mo pading e? (2)
- 7.7 Go dumedisa Motswagauteng ka Sezulu le Sesotho go senola maikaelelo afe ka basimane ba babedi ba ba kaiwang mo temaneng? (2)
- 7.8 Seabe sa ga Gokatweng mo go senoleng kakanyokgolo ya padi e, ke sefe? (2)
- 7.9 Fa o ka bo o le Motswagauteng, o tsieditswe jaaka a tsieditswe, o ne o ka dira eng? Tshegetska ka lebaka. (3)
- 7.10 O ithutile eng go tswa mo go se se diragaletseng Motswagauteng go ya ka temana e? (2)

[25]

POTSO 8: OMPHILE UMPHI MODISE – DPS Monyaise

Araba potso e le NNGWE go tswa mo pading e o e buisitseng.

Go nna teng ga ga Omphile mo botshelong jwa ga Motlalepule go mo tloletse masetlapelo le kutlobotlhoko. O ikaegile ka morero le ditiragalo tsa padi, sekaseka bonnete jwa tlhagiso e. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450.

[25]**KGOTSA****POTSO 9: OMPHILE UMPHI MODISE – DPS Monyaise**

Buisa nopollo e e latelang, mme o arabe dipotso.

MmaMosidi a tlhoka morwae kwa o neng a mmolokile gone gore e tle e re mala a mariga a gakologile, a mo tlise gae, a tle a ore molelo wa iso la ga mmaagwe. Ya re e ne e le motho wa mmele, a tswa mmalethantshane. Monna a ye tirong mo mosong a ithaya a re tsotlhe di apere tshiamo; fa a ya jaana, mosadi a tsene motse ka legare a batle morwae; e re fa itse gore mogatse o etla, a boele gae. Tsatsi lengwe le lengwe a sala monna morago go ya go batla motho a sa itse kwa o gone; fa a ka bona mosimanyana a na le tshobotsi ya ga morwae jaaka a na a ntse, a ba a mo fapogela. Bana ba mo tshaba; batsadi le bona ba ntse ba mo fapogela. Bana ba mo tshaba; batsadi ba setse ba tshosa bana ka ena. Ba mmitsa Dinalana.

Ya re letsatsi lengwe a feta mo mmileng a bona mosadimogolo mongwe a phoka mogodungwana mo mathuding a ntlo ya gagwe. A se ka a itse gore o faposiwa ke eng mo tseleng. Ya re a sa ntse a le kgakala, mosadimogolo a simolola go nyenya.

MmaMosidi a fitlha a nna go bapa le mosadimogolo. Le ena a mo sutela jaaka e kete ke moeng yo o neng a mo solofetse. MmaMosidi a tlhoma tlhogo.

Ga bua mosadimogolo pele. 'Ngwanaka, o a itapisa.'

'Jang, mma?'

'O a batla ngwanaka, mme selo se o se batlang, se gare ga mpa ya lefatshe. Le gale, e tlaa re letsatsi lengwe o ntse o tsamaya, o se bone, o sa itse gore ke sone.' A nyenya.

MmaMosidi a tia mooko. 'Ke tlaa se bona kae?'

Mosadimogolo a tsikinya tlhogo. 'Fa ke ne ke itse, nkabo ke re ya kwa bolebelebe.'

Matshwenyego a magolo a ga MmaMosidi e ne e le a go gopola gore morwae o tshela bokete. Tsatsi le lengwe o ne a eletsa go utlwa mongwe a re morwae o tshela monate.

'A o bona se itumetse?'

Ntekwane o botsa motho a sa bolo go boela bonnyaneng jwa gagwe a sa tswa go fitlha mo Gouteng, ntlha ya go bonela dilo pele e sa ntse e itshekile. Mo malatsing a maloba, Gouteng e sa ntse e le Gouteng, mosadimogolo yo e ne e le mongwe wa batho ba ba neng ba tshajwa jaaka legadima, e re a go supile ka monwana gangwe, o lale o tshaba o welawela le naga.

- 9.1 Motlalepule o batlana le mang go ya ka temana e e fa godimo? (1)
- 9.2 Naya leina la mosadimogolo yo o neng a buisana le Motlalepule mo temaneng e. (1)
- 9.3 Tlhalosa gore maina 'Omphile le Modise' a teilwe jang. (4)
- 9.4 Naya dintlha di le NNE ka ga tshobotsi ya ga Motlalepule. (4)
- 9.5 A monna wa ga Motlalepule o ne a itse gore Motlalepule o mo letsholong la morwae? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 9.6 Go tshwenyega ga ga Motlalepule gore morwae o tshela bokete go senola maikutlo afe a gagwe? (2)
- 9.7 Go sa itse ga monna wa ga Motlalepule gore o mo letsholong la morwae go tswelletsa jang morero wa padi e? (3)
- 9.8 Goreng RraModise a ne a sa rate fa go twe o tswana le Modise? (2)
- 9.9 Ke eng se se neng se dira gore MmaMosidi a retelwe ke go tshela RraMosidi ka mafoko fa a tswa tirong? (2)
- 9.10 A fa Madolo e ne e le mogokgo wa sekolo sa lona o ne o ka mo itumelela? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 9.11 Mokwadi o re ruta eng ka moanelwa Motlalepule? (2)
- [25]**

KGOTSA

Araba potso e le NNGWE go tswa mo pading e o e buisitseng.

POTSO 10: MASEGO – G Moka

Botshelo jwa ga *Masego* bo ne bo farafere ke masetlapelo le kutlobothoko. O ikaegile ka diteng le ditiragalo tsa padi, tshegetsa tlhagiso e e fa godimo. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450.

[25]

KGOTSA

POTSO 11: MASEGO – G Moka

Araba potso e le NNGWE go tswa mo pading e o e buisitseng.

Buisa nopollo e e latelang, mme o arabe dipotso.

Ba ne ba dutse ka fa lapaneng la ntlo ya mmu e e kgaphilweng ka boloko, ba arametse letsatsi la mariga le le timanang ka marang.

Ditlhare tse di neng di le šeleng, di ne di se na matlhare, le bojang jo bo setlhafetseng, di ne di supa setlha sa lešekere seo se neng se aparela lelapa la ga Motsepe. Dikolo di ne di se na go tswalelwa boikhutso ba mariga mme, ka tlwaelo, se, e ne e tlaa nna motsi wa boitumelo mo lelapeng le, ka botlhe ba ne ba tlaa bo ba itumeletse dipholo tse dintle tsa ga Masego mo ditlhatlhobong tsa bogare jwa ngwaga. Gape e ne e tlaa bo e le setlha seo Masego a ikatisetsang lebelo le le latelang fa dikolo di bulwa.

'Ga ke batle go nna pelothata le lona borra, ga ke belaele gore lo dirile ka foo lo neng lo ka kgona ka teng go leka go mo agela isagwe. Le fa go le jalo, ga se ka moo rraagwe a yang go bona kgang ka gona. A lo gopola gore o ne a sa batle jang gore a tsamaye?' mmaMotsepe a botsa.

Ka bobedi ba araba ka ditlhogo, ba utlwile bothoko.

'Ke itse rraagwe sentle, mme ke itse gore ga a kitla a itumelela se. Go tloga gompiono, o ya go intsha motho a le esi yo o agang isagwe ya ga Masego, a sa batle go sekegela ope fela tsebe ka seo se mo weditseng ka lengope. Go itse Modimo a le esi gore isagwe eo a tlaa bong a e aga e tlaa nna efe.'

Kgotle le Selamolela ba angwa ke mafoko ao, mme ba ikotlhaela go bo ba timile naledi eo e neng e tshepisa, le fa seo e ne e se maitlhomo a bona.

'Ke mo maemong a a sa itumediseng a go anegela rraagwe kgang e e bothoko e borra, ka jalo, a o ka se mphelele pelo rre Selamolela, a o ka ntihalosetsa gape gore tota go diragetse jang?' Goabaone a kopa ka boikokobetso, a latlhela matlho go rre Knox Selamolela.

Mogokgo wa Sedimosang a tlhalosa gore maemo a ka bo a se masisi jaana fa e le gore, morago ga tiro e e bosula eo, Masego a ka bo a sa leta go fitlhela a sa ipone mo dikgweding tse tharo pele a batla thuso.

'Re ka bo re kgonne go le duba le sa le metsi,' Selamolela a mmolelela ka go ikotlhaya.

11.1 Tshobotsi ya ga Masego e na le seabe sefe mo go betelelweng ga gagwe? (2)

11.2 Naya mabaka a MABEDI a *Vusi* a tlhaloseditseng Masego gore a na le seabe mo go thubegeng ga lenyalo la gagwe la ntlha. (4)

- 11.3 Faa dintlha di le PEDI ka ga semelo sa ga Masego o bo o di tshegetse ka mabaka. (4)
- 11.4 Seabe sa ga Ntsime ke sefe mo tswelatsong ya ditiragalo tsa padi e? (2)
- 11.5 Maikutlo a ga Rre Motsepe e ne ya nna afe fa a utlwa gore morwadie o imile? (2)
- 11.6 Go tla go kopa Masego go ya go tsena sekolo kwa Sedimosang go tswelatsa jang morero wa padi e? (2)
- 11.7 'Re ka bo re kgonne go le duba le sa le metsi'. Go ya ka wena ke eng se se ka bo se dirilwe go ya ka maemo a Masego a imileng ka ona? (3)
- 11.8 Fa o ne o le Selamolela le Kgotle, mme o tshwanetse go anegela Kgabo Motsepe ka go ima ga ga Masego, o ne o ka dira eng? (2)
- 11.9 Ke goreng Kgotle le Selamolela ba ikotlhaela go bo ba timile lesedi la naledi eo e neng e tshepisa? (2)
- 11.10 Ke thuto efe e o inopoletseng yona go tswa mo go moanelwa Sello? (2)
- [25]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA B: 25

KAROLO YA C: TERAMA

Ditshwaelo ka kakaretso:

- Go boditswe potso ya TLHAMO le DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE go tswa mo terameng e o e tlhaoletsweng monongwaga.
- Batlhatlhojwa ba tshwanetse go araba potso e le NNGWE go tswa mo terameng e ba e ithutileng.
- Fa motlhatlhojwa a itlhophetse go araba potso ya tlhamo mo KAROLONG YA B, o tshwanetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG YA C.
- Fa motlhatlhojwa a itlhophetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG YA B, o tshwanetse go araba potso ya tlhamo mo KAROLONG YA C.

POTSO 12: MATSAPA DI A TSAYA KAE? – SS Mokua

Araba potso e le NNGWE ya tlhamo kgotsa ya dipotso tse dikhutshwane.

Sekaseka kgotlhang ya terama ya *Matsapa di a tsaya kae?* mme o bue gore a e agegile sentle kgotsa nnyaya. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450.

[25]**KGOTSA****POTSO 13: MATSAPA DI A TSAYA KAE? – SS Mokua**

Buisa nopollo e e latelang, mme o arabe dipotso.

MMUI A: (*Fa morago ga dingwaga di le nne, Mmui B o iketlile le mogatse.*)
Mogatsaka, ke bona go le botoka gore re fudugele kwa Mmabatho.

MMUI B: Mmabatho!
Mmabatho ga ke e rate.
Re ya go simolola re duela dirente.
Ke lemoga gore mo motseng mo, go siame.
Re ka ikagela ntlo e re e batlang.
Kgotsa o na le lebaka la gore re ye koo?

MMUI A: Nnyaya rra.
Ke ne ke batla fela maikutlo a gago mabapi le dikago.
(*Ba a tshaga*)

MMUI B: Re tshwanetse go simolola mo kgwedding e e tlang.
Madi a re nang le ona a ka kgona go re agela ntlo.

MMUI A: Maabane fa ke le mo thekising, ke utlwile kgang e ke sa e rateng.
Tota e ntlhabisitse kgala.

- MMUI B: (*O gakgametse*)
Ke kgang ya eng?
- MMUI A: Basadi ba bangwe ba ke sa ba itseng ba ne ba bua ka morutabana yo o rutang le lona.
- MMUI B: Ba re o dirang?
- MMUI A: Ga twe o gana banna, o ba bitsa dikoropolapa.
Gona jaanong e setse e le lefetwa.
Selo se se utlwisang botlhoko ke gore ga twe o tlhakathakantse lelapa la ga Ntope.
Ba re Ntope e bile o na le senotlele sa ntlo ya mosadi yoo.
- MMUI B: Ke dikgang tse di seng monate e le ruri.
Se ke se itseng ke gore batho bao ba tlwaelane go tswa kwa kholetšheng.
Ke tsaya gore ke ditsala fela.
- MMUI A: Ga twe maloba ba ne ba ile kwa gagabo mosadi.
Kwa teng e ne e le tsheko e tona.
Lorato mo ntlong ya ga Ntope, lo fedile.
- MMUI B: Pelo ya me e botlhoko ka gore ke itse mothaka yoo a siame thata.
Mosadi wa gagwe ga ke a mo tlwaela thata, fela ga ke rate go mmaya molato.
(*Go utlwala dikgato tsa mongwe di tsamaya ka fa ntle. Mongwe o a kokota*)
Tsenal
(*Go tsena Mmui C*)
Ao! Ke wena!
- MMUI C: Ke nna!
Ke bone gore ke tle go go bona pele kopadilalelo a re jela.
(*Ba a tshega*)
- MMUI B: O tlhaga ntlha efe?
- MMUI C: Ke tswa fa gae fale.
Ke utlwa gore Ntope o tlhagetswe ke kotsi.
- MMUI B: Kotsi? Kotsi ya eng, o batla go ntshosa jaana?
- MMUI C: Kotsi ya sejanaga.
Ke bua jaana a le kwa bookelong ba toropo ya Tlhabane.
Fa ke riana, ke mo tseleng go ya go mo lekola.
Ga twe go tsenwa ka ura ya bosupa.

13.1 Nopolo e, e tswa mo terameng efe? (1)

13.2 Naya maina a mmui A le C. (2)

- 13.3 Tlhalosa gore kang ya sekoropolapa e amana jang le Mafenya. (4)
- 13.4 Go bitsa banna 'dikoropolapa' go senola semelo sefe sa modiragatsi Nkefi? (2)
- 13.5 Go ratana ga Nkefi le Ntope go tswelletsang jang morero wa teramakhutshwe e? (2)
- 13.6 Ditlamorago tsa lerato la ga Nkefi le Ntope e nnile dife? (2)
- 13.7 Nkefi o na le seabe sefe mo go tswelletseng kgotlhang ya terama e? (2)
- 13.8 Maikutlo a gago ke afe tebang le karabo e Nkefi a neng a e bolelela Dikobe fa a leka go buelela Mafenya? (2)
- 13.9 A Dikobe ke tsala ya boammaaruri? Tshegetsang karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 13.10 Fa o ne o le tsala ya ga Mafenya, ke kgakololo efe e o neng o ka mo naya yona fa Nkefi a mo gana? (2)
- 13.11 Go ya ka wena, a go ratana ga ga Nkefi le Ntope go siame? Tshegetsang karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 13.12 Moterama o re ruta eng ka modiragatsi a tshwana le Nkefi? (2)

[25]

POTSO 14: GA SE LORATO – MJ Magasa

Araba potso e le NNGWE go tswa mo terameng e o e buisitseng.

Sekaseka kgotlhang ya terama ya *Ga se Lorato* mme o bue gore a e agegile sentle kgotsa nnyaya. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450.

[25]**KGOTSA****POTSO 15: GA SE LORATO – MJ Magasa**

Buisa nopolo e e latelang, mme o arabe dipotso.

- MMUI A: *(Ka khutsafalo a geletse dikeledi)*
O a itse le a tle le iteye motho lefatshe,
E seng jaaka nna jaana.
Ke gore mosadi yo ga a tlhole a iphitlha,
O dira fela ke ntse ke mo lebile?
Nna ke ne ke le botoka a sa mpone.
(O bitsa bana)
Wena Mmui B le Mmui C mmaalona o a ntshotla.
Ga a ntseye jaaka rre wa lelapa le.
- MMUI B: *(Ka pelo ya botlhoka kutlwelobotlhoko)*
A ke re bitse mme a tle fa,
Ga go thuse re bua ka ena a se yo.
A e re o ntsha selelo sa gago,
A be a itseela ka tsebe ya gagwe.
- MMUI C: O a itse nna ga ke bone mme molato.
Kana le ene o bone golo gongwe
Kwa a ka nneng a etela teng.
Motho o dira se a se boneng golo gongwe.
- MMUI A: O a utlwa! O a utlwa Mmui B!
Ke one maitseo a ga kgaitsadio a?
Le gale ngwana o gotsa mmaagwe.
O tsoga a na le lelapa la gagwe
A dira monna jaaka mmaagwe a ntira.
Ke elets a e kete bana bao ba gago
Ba ka tsoga ba go tshotse jaaka o ntshotse.
- MMUI C: *(Ka makgakga a ntse a sonyasonya, a goga dinko, a petla melomo e kete motho a nkgelwa ke sengwe.)*
E e anyang e leletse e ruta e e mo maleng.
Fa ya pele e gatileng teng, fela jalo le ya morago.
Fa go ka ntiragalela, e tlaa be e le segotsa.
- MMUI A: *(Ka go itlhomodisa pelo)*
Wena ngwanaka Lesego le kgaitsadio Emang,
Lo ke lo bue le Gadifele mmaalona.
Ditiro tsa gagwe ga se tse di kgatlhisang.
Go monna mongwe wa koloi o nna fa.
O a ne a tla go mo tsaya mo go nna.
Fa ke re ke a bua ga a nkgathalele.

MMUI D: Bana ga ba ke ba agisanya batsadi,
 Batsadi ke bona ba agisanyang bana.
 Le gona ga se molato wa monna yoo.
 Le nna ke a be ke iphokisa phefo.
 Kana dilo di a amoganwa.
 Fa yo mongwe a lapa,
 Go tshwanetse ga simolola yo mongwe.
 Nna ke ne ke ithaya ke re ga go botlhoko,
 Fa o ne o ntlogetse le bana mo ntlong.
 Wena e bile o botoka
 Ke go tlogela le ba ba godileng.
 Wena o ne o ntlogetse le masea.

- 15.1 Bana ba mmui A ke bomang? (2)
- 15.2 Ke goreng mmui A a lelela mo baneng ba gagwe? (2)
- 15.3 Mmui C o kaya eng fa a re: 'fa go ka ntiragalela, e tlaa bo e le segotsa'? (2)
- 15.4 Semelo sa ga Gadifele se na le seabe sefe mo go tswelletseng morero wa terama e? (2)
- 15.5 Seabe sa ga rre *Meteor* ke sefe mo tswelletsong ya ditiragalo tsa terama e? (3)
- 15.6 Go lelela mo baneng ga mmui A go senola semelo sefe sa gagwe? (2)
- 15.7 Morake o tswelletsang jang kgotlhang ya terama e? (2)
- 15.8 Mafoko a ga Gadifele mo temaneng e, a senola maikutlo afe ka ena? (2)
- 15.9 A Mantsho ke moagisani wa boammaaruri? Tshegetsang karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 15.10 Fa o ne o le *Angy* mme Motsamai a go bolelela ka go iphitlha, o ne o tlaa tsibogela kang e jang? (2)
- 15.11 Fa o ne o le mongwe wa bana ba ga Motsamai, o ne o ka dira eng fa rraago a taboga le pitse tsa tlhogo le go sa le tlhokomele? (2)
- 15.12 Moterama o re ruta eng ka modiragatsi, Gadifele? (2)

[25]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 25
PALOGOTLHE: 80